

**Викладач Волинської духовної семінарії
Гермоген Іванович Шиманський
– видатний український літургіст та богослов
XX століття.**

Василь Генсьорський

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2020-8-80>

У статті висвітлено життєвий шлях та становлення викладача Київської та Волинської духовних шкіл XX століття Гермогена Івановича Шиманського. Особливу увагу приділено аналізу його богословсько-літургічних праць та підкреслено його вагомий внесок у розвиток української православної літургіко-богословської науки сучасності..

Ключові слова: Гермоген Шиманський, Волинська духовна семінарія, українська богословська наука, літургічні праці.

Актуальність теми статті продиктована практичною недослідженістю життєвого і творчого шляху одного із видатних українських науковців-літургістів і богословів ХХ століття Гермогена Івановича Шиманського. До прикладу, навіть у популярній Вікіпедії досі не існувало окремої сторінки про науковця, і ми першими долучилися до її створення¹ вже тепер, під час написання статті до «Волинського Благовісника». Отже, життя та богословсько-літургічна спадщина Г. І. Шиманського на сьогоднішній день вивчені доволі мало, особливо період його викладання в стінах Волинської духовної семінарії, що містилася в середині ХХ століття вже в місті Луцьку. Бракує таких розвідок не тільки у світських дослідженнях, але й у церковних працях вказаній темі відводилося дуже мало місця. Ця невивченість і обмеженість розвідок та історичних джерел про видатного вітчизняного літургіста сучасності говорить про необхідність та актуальність нових досліджень про вченого. Особливо актуальним це видається в контексті сьогодення, коли відроджується і всебічно пропагується літургічна вітчизняна спадщина видатних українських літургістів-дослідників минулого, а також з огляду на всебічну зацікавленість сучасного українського суспільства літургіко-богословськими науками.

Відомо, що час найбільшої плідної праці Г. І. Шиманського в області богослов'я та літургії припадає на 1950-1970 роки, саме в цей період він трудився як викладач Київської та згодом Волинської духовної школи і сформував найбільш знамениті свої літургіко-богословські праці. Про літургіста-богослова збереглося мало відомостей, однак навіть скупі історіографічні рядки говорять про те, що Гермоген Шиманський може називатися новітнім вітчизняним богословом-літургістом. Однак на стежку богослов'я він вийшов не відразу, що цілком пояснюється обставинами життя науковця в період панування безбожного радянського тоталітарного режиму.

Метою нашої статті є дослідження життєвого шляху та богословсько-літургічної спадщини викладача Київської та Волинської духовних семінарій Гермогена Івановича Шиманського як одного із яскравих діячів і творців української православної літургічної науки середини ХХ століття.

Гермогена Івановича Шиманського, талановитого богослова, духовного письменника і дослідника церковного богослужіння, виходячи з аналізу його біографії та наукової спадщини, можемо сміливо назвати видатним православним українським літургістом новітнього часу. На жаль сьогодні

¹ Див. за посиланням: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.

дуже мало популяризовані імена визначних вітчизняних церковних науковців, особливо в царині літургічного богослов'я, тому пропагування постаті і наукового доробку Гермогена Івановича Шиманського лише додасть ваги та визначеності українській богословській науці сучасності.

Виклад основного матеріалу. Гермоген Іванович Шиманський народився в березні 1915 року в родині залізничного службовця на станції Бірзула (у радянські часи селище мало назву Котовськ, з 2016 року – це сучасне місто Подільськ Одеської області). Він був третьою, наймолодшою дитиною в сім'ї. У хрещенні був названий Гермогеном – на честь священномученика патріарха Московського Гермогена².

Батько його, самовіддано працюючи під час Першої світової війни, помер рано, коли синові було всього два роки. Після смерті чоловіка мати Г. І. Шиманського переїхала з трьома синами до себе на батьківщину в Молдавію, у село Флери, де «займалася хліборобством і в чесному вдівстві виростила, вивчила і виховала всіх ... трьох синів»³.

Уже з раннього віку Г. І. Шиманський був привчений відвідувати церковні богослужіння і брати участь у церковних відправах.

«З раннього дитинства привчала нас мати постійно ходити до храму на святкове і недільне богослужіння, – писав Г. І. Шиманський в автобіографії. – Часте перебування з юності в храмі і особливо у вівтарі під час богослужіння (починаючи з десятирічного віку я прислужував священнику в сільському храмі, а потім молдавському єпископу іподияконом (швидше за все, це був митрополит Гурій (Гросу), який керував Кишинівською єпархією в 1920-1936 рр. – Авт.)) ще тоді зародило в душі любов до богослужіння Православної Церкви, його краси і великої духовної благодатної сили і впливу на вірян та богомольців, заронило прагнення бути служителем вівтаря»⁴.

Г. І. Шиманському випало народитися і провести свої молоді роки в час значних політичних змін, зокрема в час тоталітарного наступу на Православну Церкву в Радянському Союзі, і в Україні зокрема: за період з 1918 по 1920 рр. Київ декілька разів переходив від української влади до більшовиків⁵. Безбожний тоталітарний режим активно впроваджував у життя

² Гермоген Іванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

³ Евфимий (Моисеев), иером. Г. И. Шиманский. Об авторе и его книге. Слово [сайт]. URL: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1.

⁴ Там само.

⁵ Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. К., 1999. С. 525-526.

антицерковні проекти, так звані Декрети, що не тільки позбавляли Церкву юридичних прав, але взагалі були націлені на її повну ліквідацію. Так

«перший декрет радянської влади від 26 жовтня (8 листопада) 1917 р. «Про землю» позбавляв церкву прав на володіння землею. Декрет «Про земельні комітети» від 4 (17) грудня 1917 р. передавав усі сільськогосподарські землі, включно з церковними та монастирськими, у компетенцію держави. 11 (24) грудня декрет про передачу всіх церковних шкіл організаційно оформив їхню передачу в Комісаріат просвіти. Нарешті 18 (31) грудня 1917 р. був анульований церковний шлюб та введений цивільний. З 1918 р. при Наркоматі юстиції діє ліквідаційний відділ на чолі з П. Красиковим, який займався ліквідацією культових споруд та реквізицією церковного майна»⁶.

Церковне життя в СРСР фактично опинилося в підпіллі, а молодь спостерігала і часто брала активну участь у розбудові атеїстичного «світлого майбутнього». У таких реаліях антицерковного терору зростав і малолітній Гермоген Шиманський. Його мати прищепила йому глибоку віру в Бога, але на стежку богослов'я він вийшов не відразу, що цілком пояснюється обставинами життя тих років, коли повсюди панував атеїстичний світогляд. До вступу в 1945 р. в Богословський інститут у Москві Г. І. Шиманський пройшов шлях звичайної радянської людини. Після закінчення середньої школи він вступив до технікуму механізації в місті Ананьєві на Одещині. Успішно закінчивши технікум, молодий студент у 1934 р. подав документи до Харківського машинобудівного інституту. Останній був заснований ще в 1885 році як перший технічний виш в українських губерніях Російської імперії. Сьогодні це Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Цей інститут Г. І. Шиманський закінчив з відзнакою в 1939 році і був залишений аспірантом та науковим співробітником на кафедрі тракторобудування. За два роки перебування в аспірантурі Г. І. Шиманський здав майже весь кандидатський мінімум, до якого входила і низка гуманітарних предметів, зокрема таких як філософія, діалектика, англійська та німецька мови, що згодом стало йому в нагоді при вивченні богословських наук⁷.

Через початок Другої світової війни робота в інституті була перервана. У липні 1941 р. в числі інших аспірантів Г. І. Шиманський був відраджений на тимчасову роботу на Харківський завод ім. Комінтерну для виготовлення

⁶ Гула Р.В., Щурко О.М. Особливості державно-церковних відносин у 1918-1929 роках. Архіви України. 2014. № 3. С. 131.

⁷ Гермоген Іванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/

матеріалів та військового устаткування для фронту. Восени 1941 р. разом із заводом він переїхав до Нижнього Тагіла (Росія), де працював інженером-конструктором. Його однокурсники по Московській духовній академії згадували, що Г. І. Шиманський був причетний до розробки проекту легендарного танка Т-34⁸. Це був радянський середній танк періоду Другої світової війни, випускався серійно з 1940 року і був основним і наймасовішим танком радянської армії до середини 1944 року, коли на зміну йому прийшов танк модифікації Т-34-85⁹. На початку 1943 р. талановитого інженера Г. І. Шиманського з Нижнього Тагіла перевели на роботу на машинобудівний завод у підмосковні Митищі.

У середині 1940-х років Г. І. Шиманський вирішує повернутися до церковного життя. Можливо лихоліття війни спонукали його до більш ревного служіння Церкві. Через усе життя Г. І. Шиманський проніс відчуття величі церковної служби і священницького подвигу та власної недостойності *«цього великого і важкого подвигу пастирського служіння»*¹⁰. Він так і не наважився прийняти духовний сан. Проте навіть страшні безбожні роки переслідувань та гонінь на Церкву не зупинили його пориву віддатися на служіння Церкві і Богові, тому він і пише у своїх споминах сорокових років ХХ століття:

*«Наважуюся вступити на цей шлях служіння Богові і людям в одному сподіванні на допомогу і зміцнення благодаті Божої, яка силу Свою в нашій немочі звершує»*¹¹.

Молодий інженер Г. І. Шиманський з відзнакою закінчив не тільки престижний технічний вуз, але й аспірантуру, і мав, звичайно, усі можливості для життя *«нормальної радянської людини»*, проте прагнув до іншого. У своєму проханні про зарахування на перший курс Православного богословського інституту в Москві він писав наступне:

«Маючи тільки вищу цивільну освіту, знання у сфері духовних наук отримав шляхом самостійного читання і вивчення святих отців та писань, духовно-повчальної і богословської літератури. Сподіваюся, що з допомогою Божою, при всьому моему гарячому прагненні і бажанні вчитися, якщо і є певні прогалини в підготовці для слу-

⁸ Гермоген Іванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

⁹ Другак В.М. Т-34, танк. Енци. іст. України: у 10 т. К. : Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 7.

¹⁰ Гермоген Іванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

¹¹ Евфимий (Моисеев), иером. Г. И. Шиманский. Об авторе и его книге. Слово [сайт]. URL: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1.

ханья курсу інституту, вони у перші ж місяці навчання будуть мною ліквідовані»¹².

Православний богословський інститут відкрився в Москві у 1944 році, і був перейменований в 1946 році у Московську духовну академію (МДА) з чотирирічним курсом навчання, яка містилася спочатку в приміщеннях Новодівичого монастиря. У 1947 році Московській патріархії була передана частина будівель Троїце-Сергієвої лаври, а в 1949 році туди були повернуті Духовна академія і семінарія¹³. У 1945 р. Гермоген Шиманський був прийнятий на перший курс Православного богословського інституту і ревно взявся за вивчення богословських наук. Курс вирізнявся різноманітністю за складом і ступенем підготовки студентів. Там були і юнаки, що закінчили середню школу в провінції, і старші студенти, навіть дуже похилого віку старці-псаломщики чи церковні паламарі з досвідом участі в богослужіннях, і священники середнього та похилого віку. Усі вони мали єдину мету – досягти більшого рівня у богословській науці, здобути більші знання щоб служити Церкві, яка в той час, гнана і переслідувана комуністами, дуже потребувала нових кадрів¹⁴.

Уже з перших місяців навчання у Гермогена проявився інтерес до вивчення богослужіння і богослужбових книг. Він був уставщиком академічного хору і знав церковний статут до найменших дрібниць. За спогадами вихователів, Г. І. Шиманський був зразковим студентом, так що не тільки його успішність, але й його духовне життя було дуже високим: він тримався суворого аскетичного настрою і водночас був душею курсу. Конспекти Г. І. Шиманського, написані каліграфічним почерком, були зразком для всіх інших студентів¹⁵. Так що Г. І. Шиманський

«вирізнявся серед всіх своєю зібраністю, методичністю, завжди ввічливим зверненням і непохитною твердістю у своїх поглядах. Він був скромним і доброзичливим, духовно суворим і разом з тим по-товариськи поблажливим до своїх молодших співкурсників»¹⁶.

¹² Евфимий (Моисеев), иером. Г. И. Шиманский. Об авторе и его книге. Слово [сайт]. URL: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1.

¹³ Цытин В.А., *прот.* История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды. 3-е изд. М., 2007. С. 213.

¹⁴ Шиманский Г.И. Литургия: Таинства и обряды. М., 2017. С. 3.

¹⁵ Гермоген Иванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

¹⁶ Шиманский Г.И. Литургия: Таинства и обряды. М., 2017. С. 4.

Гермоген Шиманський незмінно був першим на курсі з літургії, що стала одним з його улюблених предметів¹⁷. Слід сказати, що підготовка навчального процесу в МДА була ще тільки на початковому етапі і тому деякі професори читали свої лекції і уроки під запис, інші рекомендували книги, але в цілому доводилося багато трудитись самому, і зокрема, посібники з богослужбового уставу писали для себе самі студенти, беручи за основу Типікон і богослужбову практику. У числі перших, хто формував ці практичні навчальні посібники, був і Гермоген Шиманський¹⁸.

На жаль, здоров'я обдарованого студента не дозволяло йому з повною силою віддатися навчанню. З дослідницької літератури дізнаємося, що незабаром після вступу до Богословського інституту, Г. Шиманський переніс туберкульоз у важкій формі. *«Він був невиліковно хворий туберкульозом легенів. Навчальний рік у нього нерідко переривався для лікування»*¹⁹. Хвороба на довгий час відірвала Гермогена від навчання і згодом постійно нагадувала про себе. У своєму проханні від 22 жовтня 1948 року на ім'я ректора вже Московської духовної академії єпископа Гермогена (Кожина) Г. І. Шиманський просить *«зважаючи на стан здоров'я (після перенесеної хвороби), ... дозволити йому жити на приватній квартирі»*²⁰. У літні періоди він регулярно проходив курс у санаторії.

У 1951 р. Гермоген Шиманський успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: *«Православне вчення про спасіння в богослужбових книгах»*, яку він написав під керівництвом професора протоієрея Сергія Савинського. Вчена Рада Московської духовної академії дала цій роботі високу оцінку²¹.

Г. І. Шиманський закінчив курс Московської духовної академії найкращим учнем. Ректор Академії протоієрей Олександр Смирнов у своїй характеристиці, даній випускнику Гермогену Шиманському, писав:

«У моральному відношенні характеризується високими моральними якостями, бездоганною поведінкою, строгою дисциплінованістю. Глибоко релігійний. Володіє неабиякими розумовими здібностями і хорошим загальним розвитком. З успішності в прохідних курсах є найкращим студентом. Внаслідок слабкого здоров'я і періодичного

¹⁷ Гермоген Іванович Шиманський. Азбука вери [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

¹⁸ Шиманський Г.І. Литургика: Таинства і обряди. М., 2017. С. 5.

¹⁹ Шиманський Г.І. Литургика: Таинства і обряди. М., 2017. С. 6.

²⁰ Евфимий (Моисеев), иером. Г. И. Шиманский. Об авторе и его книге. Слово [сайт]. URL: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1.

²¹ Шиманський Г.І. Литургика: Таинства і обряди. М., 2017. С. 14.

загострення туберкульозу він був переведений з 3 на 4 курс з деяких предметів без іспитів»²².

В останній рік, на останньому курсі Духовної академії, Г. І. Шиманський був звільнений від екзаменів і випущений зі ступенем кандидата богослов'я достроково²³. При цьому ректор МДА протоієрей Олександр Смирнов зазначав, що залишити Г. І. Шиманського при Академії

«професорським стипендіатом не можна, позаяк посилена розумова робота і невідповідні кліматичні умови Загорська можуть надірвати і без того його слабкі фізичні сили. Можна було б рекомендувати на духовно-педагогічну роботу на південь (Одеса, Київ)»²⁴.

Побажання ректора було враховане: Г. І. Шиманський був відраджений на викладацьку роботу в Київську духовну семінарію. У Києві жили найближчі йому люди: духівник, мати і старший брат.

Саме в Києві, викладаючи літургіку, Г. І. Шиманський активно працював над складанням посібника з цього предмета. Його головний інтерес як богослова лежав в області дослідження православного богослужіння. У роботі над цим курсом він користувався порадами видатного літургіста, професора Київської духовної академії М. М. Скабалановича²⁵. Г. І. Шиманський зарекомендував себе в Київській духовній семінарії як один із найкращих викладачів. Як пишуть дослідницькі джерела,

«одним із найяскравіших викладачів нового покоління був, безперечно, випускник Московської Духовної Академії 1951 року Гермоген Іванович Шиманський. Складені ним в 1950-і роки навчальні посібники з морального богослов'я та літургіки і донині вважаються одними з найкращих підручників для духовних семінарій і активно використовуються в навчальному процесі»²⁶.

²² Гермоген Іванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

²³ Шиманский Г.И. Литургия: Таинства и обряды. М., 2017. С. 18.

²⁴ Гермоген Іванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

²⁵ Евфимий (Моисеев), иером. Г. И. Шиманский. Об авторе и его книге. Слово [сайт]. URL: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1.

²⁶ Первая попытка возрождения Киевских духовных школ (1947-1960 гг.). Храм святителя Николая Чудотворца на водах [сайт]. URL: <http://hram-nikola.kiev.ua/biblioteka/novomucheniki-i-ispovedniki-kieva/424-pervaya-popytka-vozrozhdeniya-kievskikh-dukhovnykh-shkol-1947-1960-gg>.

На той час ректорами Київської духовної семінарії були протоієреї Володимир Ганецький (1951-1954) і Миколай Концевич (1954-1957), а згодом архімандрити Іоан (Вендланд) (1957-1958) та Філарет (Денисенко) (1958-1961). Саме під орудою вказаних богословів Гермоген Шиманський займався викладанням предметів літургії та богословських наук у Київських духовних школах. Спочатку Київська духовна семінарія містилася в Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі, у колишніх покоях митрополита Київського і Галицького, екзарха України Іоана Соколова і в прилеглих приміщеннях, які були капітально відремонтовані. У 1949 році ця обитель була закрита і духовна школа змушена була переселитися в стилобат Андріївської церкви – місце, яке було мало придатним для навчального закладу, позбавлене приміщень для студентського гуртожитку. Семінарія мала чотири класи²⁷. клопотання патріарха Алексія Симанського і Київського митрополита Іоана про надання семінарії інших приміщень владою не були задоволені²⁸.

У 1959 р. органи влади почали негласну підготовку до закриття Київської духовної семінарії. Вихованцям семінарії заборонили прописуватися в приватних квартирах, торговельні організації Києва отримали розпорядження припинити поставки продовольства в семінарську їдальню. 4 травня 1960 р. на зустрічі з патріархом Алексієм голова Ради у справах Руської Православної Церкви В. А. Куроєдов зажадав ліквідувати Київську духовну семінарію. Патріарх був змушений піти на це і 8 червня того ж року Навчальний комітет при Священному Синоді ухвалив рішення про закриття семінарії. У 1961 році Київську духовну семінарію і Андріївську церкву закрили. Усіх студентів тоді було переведено до Одеської духовної семінарії²⁹.

У цей період деякий час Гермоген Іванович Шиманський продовжував свою педагогічну діяльність у Волинській духовній семінарії. Слід сказати що після закриття в 1939 році Волинська духовна семінарія була знову відкрита в 1945 році, але вже не у м. Кременці як раніше, а в м. Луцьку³⁰. Вона розмістилася тоді при Свято-Троїцькому соборі. Завдяки єпископу Луцькому і Волинському Миколаю Чуфаровському спочатку було відкрито пастирські курси, які в 1946 році і перейменували у Волинську духовну семінарію. Її ректором став кандидат богослов'я, протоієрей Миколай Тучемський,

²⁷ Ганецький Владимир, прот. В Киевской духовной семинарии. Журнал Московской Патриархии. 1954. № 9. С. 70.

²⁸ Киевская духовная семинария. Древо. Открытая православная энциклопедия [сайт]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/18362.html>.

²⁹ Киевская духовная семинария. Древо. Открытая православная энциклопедия [сайт]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/18362.html>.

³⁰ Волинская духовная семинария. Древо. Открытая православная энциклопедия [сайт]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/16584.html>.

що був до того ректором Віленської духовної семінарії (у Литві). Єпископ Миколай Чуфаровський особисто збирав викладацьку корпорацію і саме на посаду ректора запросив відомого вже на той час протоієрея Миколая Тучемського – педагога й адміністратора з багатолітнім стажем, який у своїй особі поєднав педагогічний багаж дореволюційних духовних семінарій і академій, польської православної богословської школи міжвоєнного періоду, вільно володів польською, німецькою і французькою мовами. Ось як характеризував його уповноважений Ради у справах Православної Церкви по Волинській області М. Діденко в листі до уповноваженого Ради у справах РПЦ по Україні П. Ходченка від 30 жовтня 1945 р.:

«Протоієрей Тучемський Миколай Михайлович – ректор 1918 р. емігрував від Радянської влади в Польщу, де і перебував весь час. Безсумнівний прихильник автокефальної польської православної церкви, прихильник колишнього Варшавського митрополита Діонісія. Допущений як спеціаліст. Практична робота визначить його поведінку щодо нашої держави і в залежності від цього вирішиться питання про його перебування на постійній роботі ректором»³¹.

Той же Діденко неодноразово стверджував, що отець Миколай Тучемський був завжди в приятельських взаєминах із прибічником автокефалії Української Церкви єпископом Полікарпом (Сікорським). У період тиску на духовну школу, Волинській духовній семінарії

«окрім традиційних звинувачень у поширенні «релігійного мракобісся», приписували й розповсюдження «націоналістичної ідеології».

Так, секретар Волинського обкому партії І. Грушецький у листі на ім'я першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного від 25 березня 1960 р. писав:

«Серед викладачів чимало послідовників махрового націоналіста Полікарпа (Сікорського). У результаті проведеної місцевими органами роботи з семінарії звільнили низку викладачів. Однак це мало змінило ситуацію, оскільки і їх нинішній склад виховує в семінаристів негативне ставлення до радянської дійсності, релігійний фанатизм і реакційний світогляд. Вони спрямовують свою діяльність на

³¹ Протоієрей Миколай Тучемський – ректор Волинської духовної семінарії в 1945-1959 рр. (120 років від народження і 50-ліття з дня смерті). Древо. Открытая православная энциклопедия [сайт]. URL: http://arkhiv.pravoslaviavolynti.org.ua/peredruky/about_peredruk/?newsid=3720.

те, щоб перетворити Луцьку семінарію в розсадник українського націоналізму...»³².

Джерела кажуть, що Гермоген Шиманський стає викладачем Волинської духовної семінарії вже з 1959 року³³, однак він потрапляє туди якраз у період, коли і над цією духовною школою нависає загроза закриття. Дослідник Федчук О. пише, що

«за станом здоров'я тільки два роки в Луцьку викладав відомий богослов Г. І. Шиманський, родом з Одещини. Цей спеціаліст, який помер у Києві в 1970 р., написав чимало праць з літургіки та морального богослов'я, що й нині використовуються в навчальних закладах Церкви. Як і в Київській духовній семінарії до 1958 р., у ВДС Г. І. Шиманський викладав літургіку. Тут він також керував богослужбовою практикою семінаристів та встиг виправити конспекти з літургіки для третього й четвертого курсів»³⁴.

Уже з 1960 року комуністи Волинську духовну семінарію готували до закриття. У 1961-1963 роках взагалі ніхто не зміг вступити до першого класу Семінарії – три набори було зірвано. У школі доучувалися лише студенти попередніх курсів. Ректор був усунутий від керівництва, а на його місце призначили ігумена Мефодія Мензака, який через два роки став єпископом Волинським³⁵. Внаслідок тиску безбожної тоталітарної влади після закриття в 1960 році Київської, Саратовської, Ставропольської семінарій дійшла черга і до Волинської. Указом Учбового Комітету РПЦ від 15 березня 1964 року в серпні 1964 року, після останнього випуску у п'ять осіб, Волинська духовна семінарія припинила свою діяльність. Її викладацький склад було переведено до Одеської духовної семінарії³⁶.

У 1961 році Г. І. Шиманський покинув викладання у м. Луцьку через поганий стан здоров'я, через постійні перевірки з боку державних органів

³² Цап М. Роль архієпископа Волинсько-Ровенського Мефодія (Мензака) в діяльності Волинської духовної семінарії (1959-1964 рр.). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2016. Вип. 1 (13). С. 98-99.

³³ Федчук О. Динаміка змін у викладацькому складі Волинської духовної семінарії (1945-1964 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 13. С. 88.

³⁴ Там само. С. 89.

³⁵ Федчук О. Динаміка змін у викладацькому складі Волинської духовної семінарії (1945-1964 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 13. С. 90.

³⁶ Чамахуд П., *свящ.* Обставини закриття Волинської духовної семінарії у 1964 році. Труды Київської духовної академії. 2017. № 27. С. 275.

та через те, що над Волинською духовною семінарією вже нависала загроза закриття і оселився в Києві у брата, де жив до самої смерті, працюючи над значною працею

«Вчення святих отців і подвижників Церкви про головні пристрасті і боротьбу з ними, і про найголовніші християнські чесноти: любов, смирення, лагідність, терпіння, стриманість і цнотливість»³⁷.

Переїхати до Одеси йому, ймовірно не дозволяло здоров'я, оскільки Г. І. Шиманський потребував постійного догляду. Незабаром хвороба підірвала сили талановитого богослова і він помер у Прощену неділю 8 березня 1970 року у м. Києві.

Наукова діяльність Г. І. Шиманського позначена низкою літургіко-богословських праць. Найвідомішою із них є «Літургіка»³⁸ – навчальний посібник для духовних шкіл, що містить детальний виклад святкового богослужіння річного кола і розкриває його внутрішній богословський зміст. Особлива увага приділяється тому, яке значення мали події, які святкуються, в історії Церкви. «Літургіка» тематично охоплює всі дванадцять свята цілого року та богослужіння Постової і Квітної Тріодей. Навчальний посібник складено на основі лекцій з літургіки, читаних автором у Київській та Волинській духовних семінаріях у 50-і роки минулого століття. Цим зокрема, пояснюється те, що Г. І. Шиманський часто як приклад вказує на богослужбову практику Києво-Печерської лаври. Автор також часто посилається на видання «Богослужбові вказівки на 1950 рік» та «Богослужбові вказівки на 1951 рік», що в наш час може здатися анахронізмом. Однак редакція з метою збереження авторського задуму вважала за доцільне не змінювати структуру роботи і в його книгах, навіть сучасних, присутнє це посилання³⁹. На основі святкових піснеспівів подається значний матеріал, який може бути використаний і в проповідях.

«Літургіка» Г. І. Шиманського поділяється на три великі розділи. Першу, еортологічну частину праці, автор поділяє на розкриття теми про Богородичні свята окремо і про Господські свята окремо і дає їй назву «Неперехідні дванадцять свята». Автор спочатку викладає історію кожного свята окремо, а потім подає богослужбові вказівки. Другий розділ «Літургіки» Г. І. Шиманський присвячує тематиці великопісного богослу-

³⁷ Шиманский Г.И. Учение Святых отцов и подвижников православной Церкви о борьбе с главными греховными страстями и о христианских добродетелях: любви, смирении, кротости, воздержании и целомудрии. М. : Изд. Сретенского монастыря, 2006. 672 с.

³⁸ Шиманский Г.И. Литургия. М., 2002. 352 с.

³⁹ Евфимий (Моисеев), иером. Г. И. Шиманский. Об авторе и его книге. Слово [сайт]. URL: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1.

жіння періоду співання Пісної Тріоди. Особливо вчений зупиняється на розкритті та тлумаченні служб кожного дня Страсного тижня. Третя частина «Літургіки» Г. І. Шиманського починається із богослужіння свята Пасхи і до Першої Неділі після П'ятдесятниці – свята Всіх святих. При цьому свої літургічні висновки автор паралельно підтверджує текстами із богослужбових текстів Квітної Тріоди та подає богословський аналіз усіх свят і святкових седмиць, часто використовуючи цитати святих отців.

У своїй ще одній літургічній праці «Літургіка: Таїнства і обряди»⁴⁰ Гермоген Шиманський розкриває ті теми, на які не вистачило місця у його творі «Літургіка». Тут відображено православне літургіко-богословське вчення про церковні Таїнства і окремі обрядові служби. Нове дослідження учений ділить на дві частини. Перша частина «Про Служби особливі, що звершуються Церквою в різних випадках чи потребах християн» ділиться на два параграфи: «Про Таїнства» і «Про молитвослів'я та молебний спів на різні випадки». Здебільшого цей твір є оглядом служб, що містяться у Требнику. Друга частина праці називається «Деякі особливості загального богослужіння при соборному служінні ієреїв і служінні архієрейському».

Незакінченою залишається магістерська праця богослова на тему «Вчення про спасіння в богослужбових книгах Православної Церкви (у Святковій і Місячній Мінеї, Постовій і Квітній Тріодах, Октоїху, Требнику і Літургіях древніх та сучасних)». Ця тема була затверджена Радою Московської духовної академії на засіданні 31 березня 1952 року. Характерно, що Г. І. Шиманський просив закріпити свою тему на кафедрі догматичного богослов'я, що говорить про те, що вивчення богослужбових текстів допомагало йому проникати в глибини богослов'я, у глибини православних догматів. На жаль, автору не вдалося втілити свій задум у життя⁴¹. Не відомо, у якому стані залишилися рукописи його роботи над магістерською дисертацією. Відомо лише, що ступінь магістра богослов'я він так і не отримав — певну роль в цьому, очевидно, зіграли непрості обставини переслідування комуні-більшовицьким безбожним тоталітарним режимом усякої релігії в ті роки.

Богословська спадщина вченого представлена також працями з морального богослов'я. Його найбільш значимий труд цієї тематики «Моральне богослов'я»⁴² розкриває важливі питання психології моральності в контексті

⁴⁰ Шиманский Г.И. Литургика: Таинства и обряды. М., 2017. 228 с.

⁴¹ Гермоген Иванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.

⁴² Шиманский Г.И. Нравственное богословие. К. : Изд. им. святителя Льва, папы Римского, 2010. 670 с.

православного світогляду. Праця є конспектом лекцій для духовних навчальних закладів. Весь конспект розділено на дві частини. Перша частина містить загальне вчення про начала моральності. Тут Г. І. Шиманський розглядає, насамперед біблійний погляд на природу людини, вчення про самосвідомість людини, про вільну самодіяльність або самовизначення (свободу) та окремо – про моральну свободу, розглядає різні її стани, особливо зупиняється на темі про реальну та істинно-моральну свободу, про виховання моральної свободи і морального характеру. Далі йде тематика про моральний закон і мораль, поняття про моральне почуття, про моральний закон і закон фізичний, їхню схожість і відмінність, про совість, значення совісті для морального життя людини, про старозавітний моральний закон, Новозавітний або євангельський моральний закон, про євангельські заповіді Блаженства⁴³.

Праця Г. І. Шиманського «Вчення святих отців і подвижників Церкви про головні пристрасті і боротьбу з ними, і про найголовніші християнські чесноти: любов, смирення, лагідність, терпіння, стриманість і цнотливість»⁴⁴ розкриває закономірності духовного життя, рушійні сили життєвого шляху людини. Цей незакінчений твір дослідника виник на основі бесід, які проводив Г. І. Шиманський з благословення наставника з вихованцями семінарії. Бесіди ці доповнені і розширені, приведені до певної системи. Складається праця з двох частин: про головні гріховні пристрасті та про головні християнські чесноти.

Ще один богословський твір Г. І. Шиманського «Християнська чеснота терпіння»⁴⁵ доповнює попередню незавершену працю дослідника «Вчення святих отців і подвижників Церкви про головні пристрасті і боротьбу з ними». У цьому творі розповідається про органічний зв'язок терпіння з усіма іншими християнськими чеснотами. Праця складається із дев'яти параграфів: поняття про чесноту терпіння, чим породжується терпіння, зв'язок терпіння з іншими добродіями, види терпіння, про терпіння спокус, про необхідність і важливість чесноти терпіння, способи придбання добродіяння терпіння, святоотцівські настанови християнину про терпіння.

Питання цнотливого та чистого життя піднімається богословом у праці «Християнське добродіянство цнотливості і чистоти за вченням святих Отців і подвижників Церкви»⁴⁶. Тут Г. І. Шиманський говорить про те, що чистота

⁴³ Там само. С. 38.

⁴⁴ Шиманский Г.И. Учение Святых отцов и подвижников православной Церкви о борьбе с главными греховными страстями и о христианских добродетелях: любви, смирении, кротости, воздержании и целомудрии. М.: Изд. Сретенского монастыря, 2006. 672 с.

⁴⁵ Шиманский Г.И. Христианская добродетель терпения. С-Пб., 2015. 112 с.

⁴⁶ Шиманский Г.И. Христианская добродетель целомудрия и чистоты по учению святых Отцов и подвижников Православной Церкви. М.: Даниловский Благовестник, 1997. 480 с.

людини і її цнотливе життя досягаються подвигом стриманості. У православній аскетичній літературі, зазначає Г. І. Шиманський, стриманість позначається як умова утримання від гріховних вчинків, як засіб, даний людині для очищення тіла й душі. Святий апостол Павло в Посланні до галатів приписує стриманість до одного з найважливіших плодів духу, ставлячи його в один ряд з такими основоположними християнськими добродіями, як любов та віра (*Гал. 5: 22-23*). Тому Свята Церква наставляє вірних до аскетичної налаштованості, до відточення своїх думок та прагнень, до витонченості свого серця, духовної майстерності, яка в церковній традиції названа аскетизмом або ж подвижництвом⁴⁷.

Висновки. Як бачимо, життєвий шлях викладача Волинської духовної семінарії Гермогена Івановича Шиманського, відомого українського літургіста та богослова ХХ століття, припав на часи панування тоталітарного безбожного режиму. Роки тотального переслідування Церкви і проповідування атеїстичної ідеології зумовили майбутнього богослова пройти шлях звичайної радянської людини: після закінчення середньої школи він вступив до технікуму механізації, потім успішно закінчив машинобудівний інститут, працював на заводі для виготовлення матеріалів та військового устаткування на фронт, згодом інженером-конструктором на машинобудівному заводі. Молодий інженер, звичайно, мав усі можливості для життя «нормальної радянської людини», проте обрав шлях церковного служіння: любов до церковної служби була закладена ще батьками в дитинстві. Минали роки навчання, роботи на різних підприємствах, але прагнення Г. І. Шиманського долучатися до церковної служби не погасло, навіть ще більше зміцніло, незважаючи на всі мінливості тогочасного життя. У 1945 р. Гермоген Шиманський був прийнятий на перший курс Православного богословського інституту в Москві і тим самим розпочав новий етап свого життя, присвятивши другу половину свого життя виключно служінню Церкві. Рівень його богословської освіти підкріплено отриманням Г. І. Шиманським ступеня кандидата богослов'я за працю «Православне вчення про спасіння у богослужбових книгах». Незакінченою залишається магістерська праця богослова на тему «Вчення про спасіння у богослужбових книгах Православної Церкви (у Святковій і Місячній Мінеї, Постовій і Квітній Тріодях, Октоїху, Требнику і Літургіях давніх та сучасних)».

Викладання Г. І. Шиманського спершу в Київській духовній семінарії, а в 1959-1961 роках у Волинській духовній семінарії стало періодом написання ученим низки літургічно-богословських творів, найвідомішим з яких і сьо-

⁴⁷ Шиманський Г.І. Христианская добродетель целомудрия и чистоты по учению святых Отцов и подвижников Православной Церкви. М.: Даниловский Благовестник, 1997. С. 23.

годні є «Літургіка», адже головний інтерес богослова лежав в області дослідження православного богослужіння. До Волинської духовної семінарії богослов потрапляє якраз у період, коли і над цією духовною школою нависає загроза закриття. Тут учений викладає також літургіку, окрім того керує богослужбовою практикою семінаристів. За станом здоров'я науковець був змушений повернутися до Києва, оскільки потребував догляду брата.

До царини літургіко-богословського надбання ученого належить низка знаменитих праць. Так, праця Г. І. Шиманського «Літургіка. Таїнства і обряди» є другим значним літургічним твором дослідника. Здебільшого це розбір служб, що містяться у Требнику: богословсько-літургічне вчення про церковні Таїнства і окремі обряди. Писалася праця під час викладання автором літургічної науки в Київській та Волинській духовних школах. Тоді ж Г. І. Шиманський розпочинає працювати над значним трудом «Вчення святих отців і подвижників Церкви про головні пристрасті і боротьбу з ними, і про найголовніші християнські чесноти», який так і залишився не до кінця дослідженим. Незабаром хвороба підірвала сили талановитого богослова і він помирає в Прощену неділю 1970 року у м. Києві.

Богословська творчість Г. І. Шиманського представлена широким колом робіт дослідника з морального богослов'я. Першою з таких є конспект з морального богослов'я або просто «Моральне богослов'я», який розкриває важливі питання психології моральності в контексті православного світогляду. У другій частині «Морального богослов'я» Г. І. Шиманський розкриває практичну сторону придбання християнських чеснот. Як пише автор конспекту, для придбання чеснот необхідним є подвиг тілесний, який при сприянні помочі Божої приносить неоціненний дар людині, вгамовує плоть, робить її знаряддям придбання Божої благодаті, оселею святих і чистих помислів, і сама вона тоді стає храминою чистою, очищеною, у якій перебуває Дух Божий.

Отже, богословсько-літургічне надбання одного із найбільш яскравих українських богословів-літургістів новітнього часу Гермогена Івановича Шиманського ще раз засвідчує про вагомність та висоту української богословської науки нашого часу, що суперечить загальноприйнятій думці про відсутність у вітчизняній богословській науці визначних та вагомних богословських праць сучасності. У перспективі важливим є більш ґрунтовне дослідження життєвого шляху вченого, особливо з можливістю залучення архівних матеріалів та спогадів осіб, які навчалися чи отримували знання з уст богослова. Так само перспективним є популяризація та сучасні перевидання праць ученого (виданих українською мовою таких праць на сьогодні ми не знаємо), що без сумніву стануть одними з найкращих сучасних під-

ручних матеріалів для студентів і тих, хто бажає отримувати знання в царині літургічного та морального богослов'я Православної Церкви.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями. К. : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. 1416 с.
2. Вольнская духовная семинария. Древо. Открытая православная энциклопедия [сайт]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/16584.html>.
3. *Ганецкий Владимир, прот.* В Киевской духовной семинарии. Журнал Московской Патриархии. 1954. № 9. С. 70-71.
4. Гермоген Иванович Шиманский. Азбука веры [сайт]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/.
5. Гула Р.В., Щурко О.М. Особливості державно-церковних відносин у 1918-1929 роках. Архіви України. 2014. № 3. С. 130-138.
6. Другак В.М. Т-34, танк. Енциклопедія історії України: у 10 т. К. : Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 7.
7. *Евфимий (Мусеев), иером.* Г. И. Шиманский. Об авторе и его книге. Слово [сайт]. URL: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1.
8. Киевская духовная семинария. Древо. Открытая православная энциклопедия [сайт]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/18362.html>.
9. Первая попытка возрождения Киевских духовных школ (1947-1960 гг.). Храм святителя Николая Чудотворца на водах [сайт]. URL: <http://hram-nikola.kiev.ua/biblioteka/novomucheniki-i-ispovedniki-kieva/424-pervaya-popytka-vozhzheniya-kievskikh-dukhovnykh-shkol-1947-1960-gg>.
10. Протоієрей Миколай Тучемський — ректор Волинської духовної семінарії в 1945-1959 рр. (120 років від народження і 50-ліття з дня смерті). Древо. Открытая православная энциклопедия [сайт]. URL: http://arkhiv.pravoslavivolyuni.org.ua/peredruku/about_peredruk/?newsid=3720.
11. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. К., 1999. 602 с.
12. Федчук О. Динаміка змін у викладацькому складі Волинської духовної семінарії (1945-1964 рр.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 13. С. 86-92.
13. Цап М. Роль архієпископа Волинсько-Ровенського Мефодія (Мензака) в діяльності Волинської духовної семінарії (1959-1964 рр.). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2016. Вип. 1 (13). С. 91-105.
14. Цыпин В.А., прот. История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды. 3-е изд. М., 2007. 560 с.

15. Чамахуд П., свящ. Обставини закриття Волинської духовної семінарії у 1964 році. Труды Київської духовної академії. 2017. № 27. С. 264-276.
16. Шиманский Г.И. Литургика. М., 2002. 352 с.
17. Шиманский Г.И. Литургика: Таинства и обряды. М., 2017. 228 с.
18. Шиманский Г.И. Нравственное богословие. К.: Изд. им. святителя Льва, папы Римского, 2010. 670 с.
19. Шиманский Г.И. Учение Святых отцов и подвижников православной Церкви о борьбе с главными греховными страстями и о христианских добродетелях: любви, смиренности, кротости, воздержании и целомудрии. М.: Изд. Сретенского монастыря, 2006. 672 с.
20. Шиманский Г.И. Христианская добродетель терпения. С-Пб., 2015. 112 с.
21. Шиманский Г.И. Христианская добродетель целомудрия и чистоты по учению святых Отцов и подвижников Православной Церкви. М.: Даниловский Благовестник, 1997. 480 с.

References:

1. *The Bible*. (2004). Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments: in Ukrainian translation with parallel passages. Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 1416 p. [in Ukrainian].
2. Volyn Theological Seminary. Drevo. Otkrytaya pravoslavnyaya entsiklopediya [website]. Retrieved from: <https://drevo-info.ru/articles/16584.html> [in Russian].
3. Ganetskii Vladimir, prot. (1954). In the Kiev Theological Seminary. Zhurnal Moskovskoi Patriarkhii, № 9, p. 70-71 [in Russian].
4. Hermogen Ivanovich Shimansky. Azbuka very [website]. Retrieved from: https://azbyka.ru/otechnik/Germogen_Shimanskij/ [in Russian].
5. Hula R.V., Shchurko O.M. (2014). Features of state-church relations in 1918-1929. Arkhivy Ukrainy, № 3, p. 130-138 [in Ukrainian].
6. Druhak V.M. (2013). Т-34, tank. Entsiklopediia istorii Ukrainy: u 10 t, Kyiv : Naukova dumka, Vol. 10, p. 7 [in Ukrainian].
7. Evfimii (Moiseev), ierom. G.I. Shimansky. About the author and his book. Slovo [website]. Retrieved from: https://www.portal-slovo.ru/theology/37735.php?ELEMENT_ID=37735&SHOWALL_1=1 [in Russian].
8. Kiev Theological Seminary. Drevo. Otkrytaya pravoslavnyaya entsiklopediya [website]. Retrieved from: <https://drevo-info.ru/articles/18362.html> [in Russian].
9. The first attempt to revive the Kiev theological schools (1947-1960). Khram svyatyatelya Nikolaya Chudotvortsya na vodakh [website]. Retrieved from: <http://hram-nikola.kiev.ua/biblioteka/novomucheniki-i-ispovedniki-kieva/424-pervaya-popytka-vozhrozhdeniya-kievskikh-dukhovnykh-shkol-1947-1960-gg> [in Russian].
10. Archpriest Mykola Tuchemsky – Rector of the Volyn Theological Seminary in 1945-1959 (120 years since his birth and 50 years since his death). Drevo. Otkrytaia pravoslavnaia entsiklopediya [website]. Retrieved from: http://arkhiv.ppravoslaviavolyni.org.ua/peredruky/about_peredruk/?newsid=3720 [in Ukrainian].

11. Soldatenko V.F. (1999). The Ukrainian revolution. Historical essay, Kyiv, 602 p. [*in Ukrainian*].
12. Fedchuk O. (2016). Dynamics of changes in the teaching staff of the Volyn Theological Seminary (1945-1964). Naukovi visnyk Skhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, № 13, p. 86-92 [*in Ukrainian*].
13. Tsap M. (2016). The role of Archbishop Methodius of Volyn-Rivne (Menzak) in the activities of the Volyn Theological Seminary (1959-1964). Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», issue 1 (13), p. 91-105 [*in Ukrainian*].
14. Tsylin V.A., prot., (2007). History of the Russian Orthodox Church: Synodal and Contemporary Periods. Moscow, 560 p. [*in Russian*].
15. Chamakhud P, sviashch. (2017). Circumstances of the closure of the Volyn Theological Seminary in 1964. Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii, № 27, p. 264-276 [*in Ukrainian*].
16. Shimanskii G.I. (2002). Liturgics. Moscow, 352 p. [*in Russian*].
17. Shimanskii G.I. (2017). Liturgics: Sacraments and Rites. Moscow, 228 p. [*in Russian*].
18. Shimanskii G.I. (2010). Moral theology. Kyiv : Izd. im. svyatitelya L'va, papy Rimskogo, 670 p. [*in Russian*].
19. Shimanskii G.I. (2006). The teachings of the Holy Fathers and ascetics of the Orthodox Church on the struggle against the main sinful passions and on the Christian virtues: love, humility, meekness, self-control and chastity. Moscow : Izd. Sretenskogo monastyrya, 672 p. [*in Russian*].
20. Shimanskii G.I. (2015). The Christian Virtue of Patience. St. Petersburg, 112 p. [*in Russian*].
21. Shimanskii G.I. (1997). The Christian virtue of chastity and purity according to the teachings of the Holy Fathers and ascetics of the Orthodox Church. Moscow : Danilovskii Blagovestnik, 480 p. [*in Russian*].